

Розділ 3

Аналіз формування промислового потенціалу України

3.1. Сучасний стан і перспективи розвитку промисловості України

Аксіоматично, що промисловість є одним із найважливіших структурних елементів національної економіки і має одне з ключових значень у забезпеченні економічної та політичної безпеки країни, її економічної незалежності, підвищенні добробуту населення. Вона є провідною галуззю економіки України, оскільки забезпечує всі галузі економіки зняттями праці, сировиною і матеріалами, служить найбільш активним чинником науково-технічного прогресу і розширеного відтворення в цілому. Серед інших галузей народного господарства промисловість виділяється комплексуютьовувальними функціями. Від того, як працює промисловість, багато в чому залежить функціонування всієї економіки. Тому темпи зростання, рівень розвитку і структура промисловості є найважливішими показниками не тільки кількісної, а й якісної характеристики економіки, а також життєвого рівня населення [32, с. 107].

Кризовий стан економіки країни протягом 1990-1999 рр., колапс зростання основних макроекономічних показників, що завершився лише в 2000 р., безліч прорахунків у проведенні соціально-економічних реформ були зумовлені, переважно, відсутністю чітко осмисленої стратегії переходу від адміністративної до ринкової системи господарювання на державному рівні. Погіршення економічної ситуації в країні суттєво вплинуло не лише на обсяги промислового виробництва, але й на його ефективність. Так, у 1995 р. частка збиткових підприємств становила 14 % від загальної кількості, а в 1998 р. – більше 20 %. Найбільш швидкими темпами відбувся спад виробництва в таких галузях промисловості, як паливна (у 1995 р. обсяг її виробництва складав 44 % до 1990 р.), металургійна (41 %), хімічна та нафтохімічна (41 %), машинобудування (50 %), промисловість будівельних матеріалів (38 %) [154, с. 43].

На сучасному етапі розвитку українська економіка, орієнтована на ринкову систему економічних відносин, характеризується особливим типом економічної системи, критерієм якої є виживання в умовах нестабільності.

Реформування економіки України та орієнтація вітчизняних суб'єктів господарювання на ефективне функціонування за нових умов вимагають кардинального перегляду основ управління господарським механізмом, а також всеохоплюючої структурної трансформації як національної економіки в цілому, так і зміни структури економіки окремих галузей, регіонів та підприємств.

Найбільш структурно розбалансованим, а, отже, і пріоритетним для найінтенсивніших структурних перетворень, виявилось промислове виробництво України. Роль промисловості у формуванні ВВП та валової доданої вартості залишається вагомим як для розвинутих постіндустріальних країн, так і для постсоціалістичних держав. Так, частка промислового виробництва у ВВП держав з ринковим механізмом господарювання становить від 17,8 % (Данія) до 41,4 % (Японія). Питома вага промисловості у створенні валової доданої вартості галузей економіки складає від 20,0 % (США) до 38,0 % (Китай), а чисельність працівників, зайнятих в секторі промислового виробництва, становить близько третини зайнятого економічною діяльністю населення. В постсоціалістичних країнах промисловість формує від 26,8 % ВВП (Угорщина) до 53,9 % (Румунія), а

частка доданої вартості, створеної промисловим виробництвом досягає 31,0 % (Росія) [221, с. 208].

Таким чином, сфокусована увага дослідників на управлінні промисловим розвитком країн пояснюється питомою вагою доданої вартості, що створюється промисловістю як одним із динамічних і базових секторів економіки (1/3 ВВП); важливістю сфери матеріального виробництва як визначального фактора комплексоформування, завдяки ефективному функціонуванню якого забезпечується задоволення потреб населення в товарах довгострокового використання, підтримання рівня їх добробуту, можливість вирішення низки соціально-економічних проблем, сталий розвиток усіх ланок господарства країни та вихід на міжнародні ринки з конкурентоспроможною продукцією.

Промислові підприємства є основними системоутворюючими елементами багатьох життєво важливих сфер держави, зокрема, таких: в економічній – базис утворення вартості; бюджетній – джерела наповнення; науковій та освітній – рушії розвитку, споживачі та джерела знань; соціальній – місця реалізації людських можливостей та забезпечення засобами існування; податковій – джерела надходжень; у фінансовій – мультиплікатори грошей. Вагомий внесок промислового комплексу в економіку, що сприяє поступовому наближенню якості життя в Україні до рівня технологічно розвинутих країн, визначає його провідну роль і місце в забезпеченні найважливіших стратегічних інтересів держави [229, с. 92].

Промисловість в Україні має розгалужену соціально-економічну, організаційну, технологічну, територіальну структури, завдяки чому її можна віднести до числа складних систем. Вона інтегрує досягнення науково-технологічного прогресу (НТП), виступаючи локомотивом трансформаційних перетворень на макро- та регіональному рівнях і є показником економічного потенціалу країни.

Станом на 2008 р. налічувалося 54,5 тис. промислових підприємств, з них 37,6 тис. малих, на яких працює 3 530,8 тис. осіб, або п'ята частина всього зайнятого населення, і виробляється продукції та послуг для більше, ніж 70 підгалузей промисловості. Промислове виробництво країни забезпечує більш як третину загального обсягу валового внутрішнього продукту, майже 50 % товарів і послуг, а також 80 % експортної продукції. Позитивна динаміка розвитку промисловості відбувається з середини 1999 р. (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні показники розвитку промисловості України*

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Обсяг реалізованої продукції промисловості (у фактичних цінах), млрд грн	182,7	210,8	229,6	289,1	400,8	468,6	551,7	717,1	916,6
Основні засоби промисловості (у фактичних цінах на кінець року), млрд грн	285,3	311,1	339,3	362,6	420,1	456,7	525,2	660,4	823,8
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	4,8	3,7	2,6	3,3	4,7	5,5	5,8	5,8	5,0
Частка збиткових підприємств, %	42	41	42	40	38	37	35	33	39
Середньорічна кількість найманих працівників у промисловості, тис.	4 461,8	4 267,2	4 063,5	3 943,6	3 941,2	3 913,3	3 851,9	3 690,0	3 530,8
Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників у промисловості, грн	291,16	375,16	455,85	553,59	697,42	912,83	1 144,59	1 481,96	1 933,92

*Джерело: складено за даними [375].

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

Темпи росту, рівень розвитку і структура промисловості – важливі показники не тільки кількісної, але і якісної характеристики народного господарства та життєвого рівня населення.

На сьогоднішнє промислове виробництво дає майже 30 % (29,2 %) загального обсягу ВДВ, 48,6 % товарів і послуг. Промислові товари становлять близько 90 % роздрібного товарообороту, задовольняючи різноманітні потреби населення.

Промисловість є основою інтеграції економіки України у світову, виробляючи 91,2 % експортної продукції, а її експортно-імпорتنний оборот дорівнює майже 80 % ВВП. Завдяки промисловості держава отримує 2/3 валютних надходжень від загального експорту товарів і послуг [359, с. 134].

Позитивна динаміка розвитку промисловості відбувається з середини 1999 року. За 2000-2007 роки збільшився обсяг виробництва майже на 86 %. Інерція негативних процесів, пов'язаних з поширенням світової фінансової кризи у світі, проявилася в Україні в повній мірі у 2008 році. Зниження обсягів промислової продукції почалося після погіршення ряду економічних показників та виявлення фінансових проблем ряду провідних комерційних банків країни (порівняно з відповідним періодом 2007 року у вересні на 4,6 %, у жовтні на 19,8 %, у листопаді на 28,6 % та у грудні на 26,6 %).

За підсумками 2008 р. отримано спад виробництва проти попереднього на 3,1 % (рис. 3.1). Найбільше падіння спостерігалось на підприємствах гірничо-металургійного комплексу (на 39-45 %), хімічної промисловості на 32,5 %, машинобудування – 29,2 %. Не досягнуто рівня виробництва 2007 р. у добуванні неенергетичних корисних копалин, в легкій промисловості, виробництві коксу та продуктів нафтоперероблення, виробництві та розподіленні електроенергії.

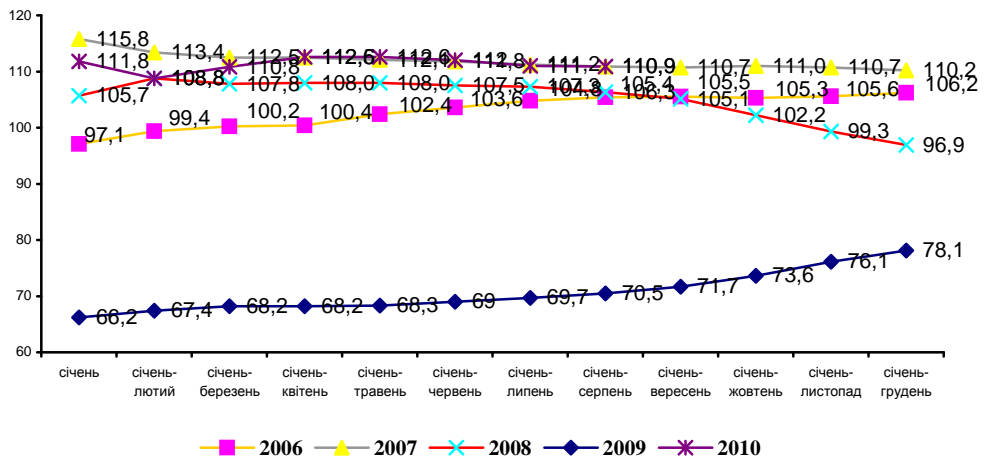

Рис. 3.1. Темпи росту промислового виробництва, %

Початок 2009 року характеризувався продовженням рецесійних процесів у вітчизняному промисловому комплексі. В той же час, у лютому відбулося покращення показників (як у розрізі основних видів діяльності, так і у промисловості в цілому). Так, у лютому 2009 р. до лютого 2008 р. відбулося призупинення падіння обсягів виробництва («мінус» 31,6 % порівняно з «мінус» 34,1 % у січні до січня 2008 року), а до січня обсяги промислового виробництва зросли на 5,4 % (порівняно з падінням на 16,1 % у січні до грудня 2008 року). Зростання виробництва у лютому 2009 р до січня 2010 р. продемонстрували всі основні види промислової діяльності, окрім виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення («мінус» 17 %) та виробництва електроенергії, газу та води («мінус» 14,4 %). Суттєво наростили обсяги виробництва деревообробна

промисловість (28,8 %), хімічна та нафтохімічна промисловість (27,8 %), целюлозно-паперове виробництво (25,2%), виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції (22,9 %), машинобудування (21,8 %), металургійне виробництво (12,3 %). Падіння у виробництві електроенергії, газу та води на фоні зростання виробництва у переробній та добувній галузях промисловості пов'язано зі зменшенням споживання, зокрема, електроенергії населенням та підприємствами ЖКГ у зв'язку із сприятливими погодними умовами у лютому 2009 р. місяці та переходу до режиму економії. При цьому щоденні фізичні обсяги виробництва електроенергії у лютому були аналогічними січевим показникам (за січень вироблено – 16,5 млрд кВт, за лютий – 14,8 млрд кВт електроенергії із розрахунку в середньому 0,53 млрд кВт на добу).

Корегування показників у лютому 2009 р., насамперед, пов'язано із відновленням роботи промислового комплексу після вирішення питання щодо газопостачання з РФ.

У цілому, менші обсяги виробництва у промисловості у перші два місяці проти аналогічних періодів попередніх років спричинені дією таких негативних факторів:

по-перше, втрата зовнішніх ринків збуту та, як наслідок, неможливість отримання прибутків, відсутність обігових коштів для розвитку виробництва тощо.

по-друге, зменшення попиту на внутрішньому ринку, пов'язане зі зниженням купівельної спроможності вітчизняних споживачів.

по-третє, скорочення обсягів фінансування майже з усіх джерел (обмеження кредитування, встановлення більш жорстких умов отримання кредитів, підвищення відсоткових ставок на кредити внаслідок погіршення ліквідності банківських установ) призвело до різкого звуження внутрішнього ринку, що, передусім, негативно позначилося на розвитку видів економічної діяльності, орієнтованих переважно на внутрішній ринок (будівництво, машинобудування, харчова промисловість) та, відповідно, зменшило попит суміжних галузей.

по-четверте, вплив капіталу, зниження можливості рефінансування корпоративних зовнішніх боргів, зростання недовіри до банківської системи.

по-п'яте, курсова нестабільність. Суттєва девальвація гривні призвела до зростання собівартості виробництва, яке використовує в проміжному споживанні матеріальні ресурси іноземного походження.

Крім того, фінансові плани та цінова політика підприємств розроблялися, виходячи із співвідношення гривні до долара США на рівні близько 5 грн. В результаті девальвації гривні суттєво зросло обслуговування валютних кредитів підприємств, що обмежило їх фінансові можливості і виступило додатковим стримуючим чинником розвитку.

Доволі відчутною для промислового комплексу України є також нестабільність національної банківської системи. Масовий відтік депозитів, який розпочався ще у IV кварталі 2008 року та продовжився у 2009 році (обсяги вкладень у банках лише в національній валюті, починаючи з вересня 2008 р. до лютого 2009 р. включно, зменшилися на 55,4 млрд грн) поряд з необхідністю погашення зовнішніх боргів, поставила банки у досить складне становище. Збільшення з боку НБУ обсягів рефінансування банків не спричинило достатнього зростання обсягів кредитування, а, навпаки, призвело до ускладнення ситуації на валютному ринку. З іншого боку – зниження платоспроможності підприємств призвело не тільки до зниження обсягів кредитування, але й до підвищення вартості кредитних ресурсів. Вартість кредитів у національній валюті зросла з 16,8 % у вересні до 27,9 % у лютому 2009 року.

Поглиблення світової фінансової кризи спричинило згортання виробництв у багатьох країнах через суттєве падіння попиту. Українські базові бюджетоутворюючі галузі є досить інтегрованими у світовий ринок, і тому високозалежними через свою експортоорієнтованість від ситуації на зовнішніх ринках. Як наслідок, усі світові тенденції знаходять своє відображення на динаміці внутрішнього виробництва [365, с. 66].

Таким чином, найбільше падіння виробництва демонструють експортоорієнтовані галузі промисловості.

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

Нагадаємо, обсяг промислового виробництва в Україні в 2009 р. скоротився на 21,9 % (рис. 3.1).

У добувній промисловості за підсумками 2009 р. індекс виробництва становив 89,3 % у т. ч. на підприємствах з видобування металевих руд – 88,2 %, вугілля і торфу 92,4 %, вуглеводнів – 97,4 %.

У переробній промисловості за 2009 р. індекс виробництва продукції становив 73,4 %.

На підприємствах із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів темп росту продукції становив 93,9 %, у т. ч. у кондитерській, молочній, м'ясній та тютюновій промисловості – відповідно 97,7 %, 90,8 %, 87,8 % та 87,4 %, з виробництва напоїв – 92,6 %, хліба і хлібобулочних виробів – 90,7 %, у переробленні та консервуванні овочів та фруктів – 83,3 %. Порівняно з 2008 р. одержано приріст продукції у виробництві олії та жирів – 30,0 %, готових кормів для тварин – 10,6 %, виноградних вин – 5,2 %.

У легкій промисловості порівняно з 2008 р. індекс продукції у 2009 р. становив 74,1 %, у т. ч. на підприємствах текстильного виробництва 72,6%, з виробництва одягу, хутра та виробів з хутра – 71,4 %, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – 84,0 %.

В обробленні деревини та виробництві виробів з деревини у 2009 р. індекс промислової продукції становив 75,1 %. На підприємствах із виробництва паперової маси, паперу, картону та виробів із них порівняно з 2008 р. темпи росту продукції становили 90,9 %, поліграфічної діяльності – 71,7 %.

На підприємствах із виробництва продуктів нафтоперероблення у IV кварталі 2009 р. порівняно з IV кварталом 2008 р. випуск продукції збільшився на 15,3 %, за підсумками 2009 р. на 1,3 %. У виробництві коксу порівняно з IV кварталом 2008 р. отримано приріст 38,2 %, в цілому за 2009 р. спостерігалось падіння обсягів проти попереднього року на 10,8 %. Порівняно з 2008 р. обсяги первинної переробки нафти зросли на 4,9 % і становили 10,8 млн т.

У хімічній та нафтохімічній промисловості за підсумками 2009 р. індекс продукції становив 76,8 %, у т. ч. на підприємствах з виробництва основної хімічної продукції – 67,9 %, лаків та фарб – 78,8 %, гумових та пластмасових виробів – відповідно 64,7 % та 79,5 %. Перевищено обсяги попереднього року у фармацевтичному виробництві на 0,7 % та виробництві мила та миючих засобів для чищення та полірування, парфюмерних та косметичних засобів на 0,8 %.

У виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції порівняно з 2008 р. індекс продукції становив 61,6 %, у т. ч. на підприємстві по випуску виробів з бетону, гіпсу та цементу 50,1 %, цементу, вапна та гіпсових сумішей – 68,2 %, скла та виробів зі скла 69,0 %, цегли, черепиці та інших будівельних виробів з випаленої глини – 49,6 %.

У металургійному виробництві в останньому кварталі 2009 року порівняно з відповідним кварталом попереднього року індекс продукції становив 134,6 %, за підсумком 2009 р. – 74,9 %, у виробництві готових металевих виробів – відповідно 92,9 % і 61,5 %.

На підприємствах машинобудування у 2009 р. порівняно з попереднім роком індекс виробництва продукції становив 54,9 %, у т. ч. на підприємствах зв'язку – 76,2 %, електричних машин та устаткування – 75,8 %, побутових приладів 69,6 %, контрольно-вимірювальних приладів – 52,8 %, машин та устаткування для добувної промисловості й будівництва, для сільського і лісового господарства, для металургії – відповідно 52,1 %, 55,1 %, 48,7 %, залізничного рухомого складу – 47,7 %, автомобільного транспорту – 19,1 %.

На підприємствах із виробництва та розподілення електроенергії обсяги виробництва продукції проти 2008 р. зменшилися на 11,1 %. На теплових і атомних електростанціях виробництво електроенергії скоротилось відповідно на 12,3 млрд кВт/год. і 6,9 млрд кВт/год., на гідроелектростанціях зросло на 0,4 млрд кВт/год.

Тенденції 2010 р. свідчать про збільшення показників за всіма основними видами промислової продукції. Так, у липні 2010 р. випуск промислової продукції збільшився

як до попереднього місяця на 2,9 %, так і до липня 2009 р. на 6,4 %. За підсумками 7 місяців 2010 р. приріст промислового виробництва становив 11,1 %. Порівнюючи січень-липень 2009 р. з січнем-липнем 2008 р. фіксується падіння на 30,3 %.

Недостатня розробленість, а подекуди відсутність механізмів структурної адаптації промисловості до ринкових умов стримує процес виходу економіки з кризового стану. Як показали дослідження та аналіз економічної практики, сучасна промислова політика є такою, що не протистоїть збільшенню питомої ваги енергетики, паливної та металургійної промисловості в загальному обсязі промислового виробництва зі зменшенням легкої, харчової промисловості та машинобудування.

Якщо в структурі промислового виробництва України в 1990 р. найбільшу частку займало машинобудування (30,7 %), харчова (18,6 %), металургія та оброблення металу (11,0 %), легка промисловість (10,8 %), то у 2010 р. завдяки негативним тенденціям, що відбулися, частка машинобудування знизилася до 10,6 %, харчової промисловості до 16,5 %, легкої промисловості до 0,7 %. При цьому збільшилися частки сировинних галузей – металургії та оброблення металу до 21,7 %, електроенергетики до 18,1 %. Також частка добувної промисловості збільшилася за цей період з 5,7 % до 11,3 % (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Структура промислового виробництва в Україні, % *

Підгалузі промисловості	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2005	2006	2007	2008	2009	Липень 2010
Вся промисловість	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Електроенергетика	3,2	3,6	6,4	9,4	11,5	11,0	12,7	12,6	14,7	16,2	12,2	15,9	18,3	18,2	14,5	19,0	18,1
Добувна промисловість	5,7	3,8	14,3	8,5	11,2	13,2	12,1	11,1	11,5	11,2	10,1	8,3	8,2	7,9	9,9	9,3	11,3
Металургія та оброблення металу	11,0	9,9	22,7	16,8	19,9	21,8	21,9	22,7	23,1	23,8	27,4	22,1	21,9	22,0	24,3	19,5	21,7
Хімічна і нафтохімічна промисловість	6,0	5,9	6,7	6,0	6,9	7,4	7,6	6,6	6,5	5,4	5,8	6,4	6,4	6,1	6,4	6,4	6,2
Машинобудування	30,7	26,4	18,6	19,8	17,0	16,1	14,7	15,8	15,5	14,1	13,2	12,7	12,5	13,7	14,1	11,1	10,6
Легка промисловість	10,8	12,3	6,7	6,1	4,3	2,8	2,1	1,8	1,5	1,6	1,6	1,1	1,1	1,0	0,8	0,9	0,7
Харчова промисловість	18,6	24,4	13,6	19,7	17,1	15,1	16,1	16,9	15,0	15,1	17,4	16,3	15,5	15,3	14,2	18,7	16,5
Інші	14,0	13,7	11,0	13,7	16,1	12,6	12,8	12,5	12,2	12,6	12,3	7,8	16,1	15,8	15,8	15,1	14,9

*Джерело: складено за даними [375].

У загальній системі економічних реформ простежується три етапи, які наочно відображають реформи у промисловому секторі.

У період з 1991-1994 рр. відбувався пошук моделей ринкової трансформації економіки, а відповідно і промислового комплексу. Він проходив шляхом спроб і помилок через прискорену лібералізацію економічних відносин як всередині країни, так і в стосунках із зовнішнім ринком, без достатньої оцінки внутрішніх умов і особливостей національної економіки, що призвело до втрати керування економічними процесами, інфляції та обвального спаду виробництва.

Протягом цього періоду обсяг промислового виробництва за розрахунками валового випуску (ВВ) скоротився на 51,1 %, валової доданої вартості (ВДВ) – 52,4 %. Надзвичайно руйнівного впливу додав вибух гіперінфляції у 1992-1993 рр., коли споживчі ціни зросли відповідно на 21 і 102,6 рази, а оптові ціни виробників промислової продукції – на 42,3 і 97,7 рази. Середньорічна кількість працівників, зайнятих у промисловості, скоротилася на 1,5 млн, тобто більше як на 20 %, що значно

Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми

погіршило соціальні умови життя через зростання безробіття і скорочення доходів населення. Особливо негативно у цей період позначилися зміни галузевої структури промислового виробництва. Частка енергосировинних галузей, що виробляють переважно продукцію проміжного споживання, зросла з 33,2 % у 1990 р. до 56,5 % у 1994 р., тоді як галузі з виробництва продукції кінцевого споживання зазнали відчутних втрат – частка продукції машинобудування скоротилася на 1,8 рази (з 30,5 до 17 %), легкої промисловості – на 2,5 рази (з 10,8 до 4,4 %). Навіть харчова промисловість, що традиційно займає досить високе місце в структурі промислового виробництва, зменшила свою частку з 18,6 до 17,1 % (табл. 3.2).

У наведеній структурі вже можна виявити деякі стійкі тенденції, що дають змогу прогнозувати трансформацію організаційно-функціональної структури промисловості України на найближчу перспективу. Серед цих тенденцій:

- об'єктивне зниження частки сировинних галузей у ВВП, у загальній чисельності зайнятих у народному господарстві;

- стабілізація частки вторинного сектора, обробної промисловості та її ядра – машинобудування. Ця стабілізація виявиться й у визначенні якихось нижніх меж, нижче яких питома вага даного сектора не повинна опускатися, щоб не втратити економічну національну безпеку, оптимальну пропорційну структуру, що гарантує ефективність всієї економіки. Для машинобудування, наприклад, такою межею є 15 % питомої ваги її продукції у промисловості;

- постійне, переважне порівняно з іншими секторами зростання маси використовуваних технологічних нововведень у вторинному секторі.

Наведені тенденції зумовили уважне і критичне ставлення державних органів управління економікою до пошуку можливостей використання реальних ринкових регуляторів. Зазначене, у свою чергу, зумовило ініціювання процесів розроблення превентивних заходів шокуючого прояву «невидимої руки» ринку.

З 1995 до 1998 рр. можна вважати періодом осмислення попереднього досвіду, переходу до активної протидії кризовим явищам, стримування спаду виробництва і започаткування фінансової стабілізації та здійснення більш послідовних і виважених кроків щодо ринкової адаптації промислових підприємств.

Обсяг промислового виробництва за цей період хоча і скорочувався, але значно повільніше – за валовим випуском всього на 6,4 %, валовою доданою вартістю – на 22,9 %. Майже припинилася паливно-сировинна деградація галузевої структури промисловості (табл. 3.2) Зменшилась інфляція, майже втричі уповільнилися темпи зростання цін, зокрема, індекси зростання цін виробників промислової продукції скоротилися з 2,72 рази у 1995 р. до 1,17 у 1996 р., 1,05 у 1997 р. та 1,35 рази у 1998 р. Чисельність працюючих хоча і продовжувала скорочуватися (за 1995-1998 рр. на 24,7 %), але це вже відбувалося не стільки через загальне падіння промислового виробництва, скільки внаслідок упорядкування організаційної структури виробництва, здійснення бізнесових проектів щодо підвищення ефективності праці та проведення соціальних заходів із пенсійної реформи і перерозподілу в працевлаштуванні громадян за сферами економічної діяльності.

Проте в цей період ще досить напруженими були фінансові умови роботи промислових підприємств. Монетарна схема фінансового регулювання разом із стримуванням інфляції призвела до пригнічення інвестиційних і відтворювальних процесів у секторі реальної економіки. Нестача обігових коштів підштовхнула підприємства до використання псевдоринкових форм розрахунків – бартеру, давальницької сировини, взаємозаліку боргів, «тонізації» економічних відносин, що ще більше обмежувало фінансові можливості суб'єктів господарювання. Особливо загрозливого характеру набула бартеризація розрахунків. У 1998 р. за бартером було реалізовано 45,5 % промислової продукції, через що за оцінкою фахівців, промислові підприємства втратили 32 млрд грн доходу. Недоотримано у грошовому еквіваленті більше як 1,9 млрд грн амортизаційних відрахувань і 0,6 млрд грн податків.

Але, незважаючи на деякі прорахунки, в цілому як в економіці, так і в промисловості України, у цей період було створено умови для припинення обвальної кризи і переходу до стадії стагнації з наступним зростанням виробництва.

Період з 1998 до 2008 рр. позначився активізацією державних зусиль щодо відродження промислового потенціалу. Цьому сприяла, зокрема, ухвала низки програмних документів із визначенням основних засад стратегії промислового розвитку на середньострокову перспективу.

Промислова політика набуває більш системного змісту у формуванні ринкових відносин і створенні ринкового середовища – впроваджуються ефективні організаційні форми господарювання, здійснюються заходи з реструктуризації, санації і банкрутства збиткових підприємств, суттєво активізується інвестиційна діяльність.

Усе це сприяло прискоренню темпів нарощування обсягів промислової продукції, розвитку внутрішнього ринку промислової продукції, зростанню експортних можливостей галузі. Знаковим явищем цього етапу можна вважати вихід промислового потенціалу за обсягом виробництва промислової продукції практично на рівень 1990 р. Динаміку процесу можна простежити за даними табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Темпи змін обсягів випуску виробництва промислової продукції в Україні***

Основні макропоказники промислового виробництва	1991	1994	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Валовий випуск промислового виробництва*	-5,0	-28,2	-12,0	-1,5	4,0	12,9	14,2	7,0	15,8	12,5	3,1	6,2	10,4	-3,1	-21,9
Валовий випуск промислового виробництва **	95,2	59,6	52,4	49,1	51,1	57,8	66,0	70,6	81,9	92,0	94,0	106,2	111,1	107,7	94,3

* у відсотках до попереднього року

** у відсотках до 1990 року

*** складено за даними [375].

Однак отримані результати ще не можуть сьогодні служити надійним свідченням зламу ситуації, що склалася в промисловому комплексі. Скоріше це говорить про глибину кризових явищ, що вразили українську промисловість, на тлі яких будь-які зміни в кращу сторону виглядають як істотні позитивні результати.

Головною характеристикою розвитку української економіки у 2009 р. став перехід від фази економічної кризи до фази депресії. Перші ознаки одужання світової економіки, зростання цін на металопродукцію і сировинні ресурси сприяли збільшенню вартісних обсягів товарного експорту України, який став головним рушієм позитивної економічної динаміки в промисловості в I кварталі 2010 року. Найбільшого приросту промислового виробництва досягнуто в експортоорієнтованих галузях переробної промисловості: хімічній та нафтохімічній промисловості, металургії, машинобудуванні.

Між тим, надзвичайно повільна динаміка відновлення споживчого попиту через повільне зростання номінальних доходів населення, а також відсутність прийнятних програм споживчого кредитування, продовжує стримувати зростання виробництва у галузях, орієнтованих на його задоволення: харчовій та легкій промисловості. Затяжний спад у будівництві, який продовжився і в січні-липні 2010 р., обумовив негативну динаміку у виробництві неметалевої мінеральної продукції (будматеріалів). Ця галузь була єдиною, у якій у 2010 р. зафіксовано скорочення обсягів реалізації.

**Розвиток регіональної промислової політики держави:
теорія, методологія, механізми**

Таблиця 3.4

**Індекси обсягу продукції промисловості за видами діяльності,
у % до попереднього року***

Види діяльності	Роки										
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	1 пів. 2010
Промисловість	113	114	107	116	113	103	106	108	95	78	111
Добувна промисловість	106	103	102	106	104	104	106	103	96	89	105
Переробна промисловість	117	117	109	118	115	103	106	110	94	74	113
у тому числі: виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	123	118	108	120	112	114	110	108	98	94	101
легка промисловість	136	114	100	104	114	100	98	97	89	74	106
обробка деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	156	128	123	124	126	120	114	112	98	75	112
целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	132	118	108	126	126	113	110	112	100	81	102
виробництво коксу, продуктів нафтопереробки	92	154	125	109	103	87	88	102	87	97	102
хімічна та нафтохімічна промисловість	109	111	106	117	114	110	103	108	91	77	121
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	108	111	105	118	119	114	113	112	97	62	105
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	121	105	104	114	112	99	109	107	88	73	120
машинобудування	115	119	111	136	128	107	112	119	100	55	131
Виробництво та розподіл електроенергії	98	103	101	105	99	103	107	102	98	89	111

*Джерело: складено за даними [375].

Динаміка внутрішньої торгівлі засвідчує тривання економічної депресії. Оборót роздрібно́ї торгівлі за січень-березень 2010 р. порівняно з відповідним періодом 2009 р. зменшився на 2,6 %. Фізичний обсяг оптового товарооборóту збільшився лише на 2,1 %.

Відсутність цілеспрямованих структурних реформ в докризовий період і зосередження антикризової політики лише на вирішенні «пожежних» проблем не створили умов для якісних структурних зрушень. Тому спонтанне післякризове відновлення економіки може відбуватися лише на підґрунті відновлення колишньої моделі економіки, орієнтованої на експорт низькотехнологічних і сировинних ресурсів та «проїдання» отриманого доходу через значний рівень низькоефективних соціальних видатків. Проте вже в середньостроковому періоді здатність України конкурувати з оновленими кризою зростаючими економіками видається вельми проблематичною, відтак ефект подібного поживлення може швидко зійти нанівець.

Дієвість чинників економічного поживлення та ефективність використання їх стимулюючого потенціалу безпосереднім чином залежать від спроможності національної економічної системи трансформувати їх у сприятливі умови для діяльності суб'єктів господарювання. Між тим, майже рік знаходження економіки України у фазі депресії сформував «пастки», які стають на заваді відновленню стійкого економічного зростання. Звуження економічної політики до заходів антикризового спрямування, націлених лише на стабілізацію економічної ситуації та подолання проявів кризових тенденцій входить у суперечність із цілями стимулювання економічної активності, обмежує можливості адаптації до структурних змін, що відбуваються в світовій економіці, та